

ARAŞTIRMA / RESEARCH

Engelli Çocuğa Sahip Kadınların COVID-19 Sürecindeki Deneyimleri: Nitel Bir Araştırma*Experiences of Women With Disabled Children In COVID-19 Process: A Qualitative Research*Melike TEKİNDAL¹, Şevval Özge ÖZLEM²¹İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi²Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi**Geliş tarihi/Received:** 05.07.2021**Kabul tarihi/Accepted:** 14.09.2021**Sorumlu Yazar/Corresponding Author:**

Melike TEKİNDAL, Doç. Dr.
Balatçık Mah, Havaalanı Şosesi, Cd. No:33/2,
35620 Atatürk Osb/Çiğli/İzmir- İzmir Katip Çelebi
Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çiğli Ana Yer-
leşke Merkezi Ofisler 1 Kat: 2 35620 Çiğli/İZMİR.
E-posta: meliketunctekindal@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3453-3273

Şevval Özge ÖZLEM, Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID: 0000-0001-5188-5601

Öz

Amaç: Engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 sürecinde yaşadıkları sorunları ve yaşam deneyimlerinin feminist sosyal hizmet bağlamında fenomenolojik yaklaşım ile ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Gereç ve Yöntem: Kadınların engelli çocuklarına bakım konusunda COVID-19 pandemisinde yaşadıkları deneyimlerini feminist sosyal hizmet bağlamında derinlemesine incelemek amacıyla araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanıldı. Katılımcılar nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme kapsamında kartopu yöntemi ile belirlendi. Veriler MAXQDA20 programı ile nitel içerik analizi ile analiz edildi.

Bulgular: Araştırmanın sonucunda iki ana tema belirlendi. Bunlar: "COVID-19 sürecinde yaşanan sorunlar ve değişimler", "COVID-19 sürecinde ihtiyaçlar ve öneriler" şeklindedir. Kadınlar bu süreçte bakım yükü, ev içi sorumluluklar, güce karşı güçsüzlük ve artan gelecek kaygısı yaşamaktadırlar. Ayrıca hem engelli çocuklarına hem de kendi ihtiyaçlarına yönelik talepte bulunmakta ve öneri getirmektedirler. Engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 pandemisindeki deneyimleri incelendiğinde sistematik olarak kadınların çocukların tüm bakım yüklerini üstlendiği, bu nedenle COVID-19 sürecinde oldukça yıprandıkları ve zorlandıkları görüldü. COVID-19 pandemisi başladıktan sonra kadınların kendilerine vakit ayıramadıkları, sosyal çevrelerinden tamamen uzaklaştıkları ve destek sistemlerine ulaşamadıkları ortaya çıktı.

Sonuç: Konuya ilişkin yeni çalışmaların yapılması ve kadınların desteklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde insan hakları ve sosyal adalet ilkelerinin gözetilerek bu konunun daha fazla irdelenerek, kadının güçlenmesine, destek sistemlerinin artırılmasına ve bunun için çeşitli düzeyde sosyal hizmet uygulamasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, feminist sosyal hizmet, kadın, nitel araştırma.

Abstract

Objective: It is aimed to reveal the problems and life experiences of women with disabled children during the COVID-19 pandemic with a phenomenological approach in the context of feminist social work.

Material and Method: Qualitative research method was used in the research in order to examine women's experiences in caring for their disabled children during the COVID-19 pandemic in the context of feminist social work. In this context phenomenological approach was used in the context of qualitative research method. Participants were determined by the snowball method within the scope of purposive sampling used in qualitative research. The data were analyzed by content analysis with the MAXQDA20 program.

Results: As a result of the research, two main themes were determined. These are: "Problems and changes in the COVID-19 process", "Needs and suggestions in the COVID-19 process". In this process, women experience the burden of care, domestic responsibilities, powerlessness to power and increasing anxiety about the future. In addition, they make requests and offer suggestions for both their children with disabilities and their own needs. The experiences of women with disabled children during the COVID-19 pandemic were examined, it was seen that women systematically assumed all the care burdens of children, therefore they were quite burn out and had difficulties in the COVID-19 pandemic. It turned out that after start of the COVID-19 pandemic, women could not spare time for themselves, completely distances themselves from their Social environment and could not reach support systems.

Conclusion: It is necessary to carry out new studies on the subject and to support women. Therefore especially in developing countries such as Turkey there is a need for further scrutiny of this issue, taking into account the principles of human rights and social justice, to empower women, to increase support systems, and to implement social work at various levels.

Keywords: COVID-19, feminist social work, women, qualitative research.

1. Giriş

COVID-19, Çin'de ortaya çıkmış olsa da küresel bir nitelik kazanarak tüm dünyayı etkisi altına almış olup Çin dışındaki ülkeleri de etkilemektedir (1). Ülkemizde ise, ilk vakalar 11 Mart 2020 tarihinde görülmüş olup ilk ölüm verileri 65 yaş üstü ve kronik hastalığı olan bireylere aittir (2). COVID-19 salgınının toplumlar üzerinde önemli ölçüde etkileri oldu. Engelli bireyler, bu etkilere karşı savunmasız bir grup olarak tanımlandı (3). Bu tanımlama ile engelli bireyler kadar engelli bireylerin aileleri ya da bakım verenlerinin üzerindeki etkisi de olumsuz yönde oldu (4). Böylelikle engelli bireylerin aileleri, çocuklarına nasıl bakacakları, yaşanan aksaklıkları nasıl giderebilecekleri konusunda bilgi ve beceri yönünden eksik kaldılar (5). Tüm bu etkilere, engelli çocuğa sahip kadınların çok daha fazla karşılaştıkları görülmektedir. Ataerki ilişkisi içinde tanımlanan kadınların ev içi sorumlulukları ile engelli çocuğa sahip olan kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle çocuklarının kişisel bakımı, özel eğitimi, var olan ihtiyaçları anne olarak kadının sorumluluğu altında tanımlanmaktadır. Buna ek olarak ev içerisindeki diğer tüm işlerin ve diğer çocukların bakımını da yine kadınlar karşılamaktadır (6). Bununla birlikte kadınlar ataerki ilişki ile kamusal alandan ziyade ev içine özel alanda yer almakta ve rolleri ev içerisinde sınırlı kalmaktadır (7). Annelik olgusunun kadın üzerindeki yansımaları feminist eleştirilerin başında gelmektedir. Feminist teorisyenler, yaygın olan cinsiyet eşitsizliklerinin nedenlerini sorgulamakta ve cinsiyet kavramının biyolojik olarak değil sosyal olarak inşa edilmesi gerektiğini ifade etmekte; kadın ve erkekler açısından cinsiyet rollerinde değişim meydana getirmeye çalışmaktadır (8). Engelli çocuğa sahip olan ailelerde cinsiyete dayalı bu eşitsizliğin kadın üzerinde daha çok tezahür edeceği ön görülmektedir (9). Özellikle rollerinin ev içinde tanımlanıyor olması, kadın oldukları için eşitsiz güç ilişkisi içinde yaşıyor olmaları ve engelli çocuğa sahip kadınların çocuklarına bakım veren öncü kişi olmaları nedeni ile bu süreçte farklı baskılar yaşayacakları düşünülmektedir. Araştırmada engelli çocuğa sahip kadınların toplumsal olarak soyutlanma yaşanan bu dönemde neler yaşadıklarını öğrenmek araştırmacılar için merak konusudur. Kadınların yaşamları incelenirken güçlenme odaklı, kadınların toplumdaki konumuna ve var olan cinsiyet eşitsizliklerine vurgu yapan (10) feminist sosyal hizmet bakış açısı ile ele alınmaktadır. Böylece kadınların yaşadıkları toplumsal cinsiyete dayalı rol eşitsizliklerinin, baskının ve değişimin görünür kılınmasında yol gösterici olacaktır. Bu çalışmaya ihtiyaç duyulmasının nedeni, feminist sosyal hizmet odağında engelli çocuğa sahip kadınların deneyimlerinin COVID-19 süreciyle birlikte nasıl şekillendiğini, kadınların deneyimlerini, yaşadıkları zorlukları veya değişimleri, ihtiyaçlarını ve önerilerini görünür kılmaktır. Bu nedenle feminist sosyal hizmet odağında, COVID-19 sürecinde engelli çocuğa sahip kadın olmanın incelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu araştırma ile hem kadınların deneyimleri görünür olmakla birlikte aslında engelli bireylerin de pandemi sürecindeki deneyimlerin ortaya çıkarılacağı, hizmet üreten kurum ve kuruluşlar için planlanan hizmet modellerinde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda araştırmada engellilik olgusunun bireye ve aileye yansımaları COVID-19 süreciyle birlikte sunulmakta olup, araştırmanın amacı, yöntemi, verilerin analizi, sonuç ve tartışma bölümlerine yer verilmektedir.

1.1. Engelli Çocuğa Bakım Vermek ve COVID-19 Yansımaları

Her insanın hayatında rol ve sorumluluklar vardır. Engelli çocuğu olan kişiler için bakım vermek hayatlarında yeni roller ve sorumluluklar üstlenmeleri anlamına gelmekte; kişilerin rolleri ve sorumlulukları yeniden düzenlenmektedir (11, 12). Engelli çocuğa sahip olmak, bağımlılık ilişkisi ile ilgili olup ebeveynlerin zorlanmasını, geleceğe dair endişe yaşamalarını içermektedir (13, 14). Engelli çocuğa sahip ailelerin maddi harcamaları; çocuğun bakımı, eğitimi, gereksinimi olan fiziksel düzenlemeleri vb. sebeplerle daha fazladır (15,16). Bununla birlikte engelli çocuğun bakım sorunu, gelişim ve bakım sürecine ilişkin bilgi eksikliği ve çocukların eğitim-öğretim hayatında yaşadığı zorluklar bakım verme sorumluluğunu üstlenen kadınlar için stres kaynağıdır.

COVID-19 süresinde dezavantajlı olarak tanımlanabilecek bir grup engelli bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır. COVID-19 süreci boyunca da engelli bireylerin savunmasızlıkları; enfeksiyon geçirmekten korunma, yeni koşullara uyum sağlamak, sağlık sorunları ve sosyal dezavantajlar içermektedir (4). Amerikan Hastalık Korunma ve Kontrol Merkezleri (American Centers for Disease Prevention and Control), engelli bireylerin kronik hastalıklara yakalanma oranının engelsiz yetişkinlere göre daha fazla olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda engelli bireyler COVID-19 kapsamında bazı risklere daha fazla maruz kalmaktadırlar. Bunlar; bakım gereksinimlerinden dolayı teması azaltamamaları, tedbirleri anlamada ve uygulamada sorunların yaşanması vb. örneklerdir. Ek olarak, COVID-19 süreci, engelli bireylerin özel eğitimlerine devam edememesine sebep olmakta ve gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Örneğin, otizme sahip olan bir çocuğun devamlı ve bir rutin içerisinde olması gerekirken, COVID-19 sürecinde yaşanan sorunlar bu rutini ve süreklilik sağlayamamakta, COVID-19 sürecinin sonuçlarından daha fazla etkilenmektedir (17). Kısacası, engelli bireyler ihtiyaç duydukları desteği elde edebilmek amacıyla başka kişilerle sıklıkla temas etmeye ihtiyaç duymaktadır. Ancak COVID-19 süreciyle birlikte alınan sosyal mesafe ve izolasyon önlemleri, çocuklar ve aileleri için oldukça zorluk yaratmakta (5); engelli bireyle yaşama kendi içerisinde farklı özel ihtiyaçları gündeme getirmektedir.

Dünya nüfusunun %15'ini engelli bireyler oluşturmaktadır (18). Ülkemizde engelli bireylere ilişkin veri tabanında kayıtlı olan engelli bireylerin sayısı 2.533.209 olarak, ağır engelli bireylerin sayısı ise 777.569 olarak belirtilmekte olup engelli bireylerin 1.111.254'nün kronik hastalığı bulunmaktadır (19). Ülkemizde, veri tabanında kayıtlı olmayan engelli bireyleri kapsayan güncel bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 2002 yılında ülkemizde engelli bireylere ilişkin bir çalışma gerçekleştirilmiş olup bu çalışmada engelli bireylerin oranı genel nüfusa oranla %12.3 olarak belirtilmektedir. Ayrıca %41 orana sahip 60 yaş ve üstü bireylerin de çeşitli engel türleri bulunmaktadır (20). Elde edilen veriler sonucunda hem engelli bireyler hem de 65 yaş ve üzeri bireylerin, COVID-19 sürecini çoğunlukla aileleri ile etkileşim halinde sürdürdüğü belirtilmektedir (20). Buradan hareketle birincil bakım veren olan kadınların bu süreçteki yaşam deneyimlerinin ortaya çıkarılması olası riskleri en aza indirme konusunda da önem arz etmektedir.

Bunların yanında, COVID-19 sürecinin etkileri üzerine yapılan araştırmalar cinsiyet eşitsizliklerinin keskinleştiğine dair

birçok kanıt ortaya koymaktadır (48, 49, 50, 51, 52). Ayrıca engelli çocukların gittiği gündüz bakımevleri, özel eğitim merkezleri ve okulların kapanmasıyla beraber, annelerin ev içerisindeki sorumluluğunun daha da arttığı belirlenmiştir (21). Araştırmalar, kadınların erkeklerden daha çok bakım sağladığını göstermektedir. (22). Görüldüğü üzere kadınların hem engelli çocuğun gereksinimlerini karşılama hem de aile üyelerinin gereksinimlerini karşılama çabası, kadınların yaşamlarında stresini arttırmakla birlikte aile ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte kadınlar, toplumun engelli bireylere yönelik tutum ve davranışları sebebiyle sosyal hayata katılmamakta ve çocuklarının geleceğine ilişkin belirsizlikler sebebiyle endişe yaşamaktadırlar. Kadınların yaşadığı endişe duygusu, çocuklarının gelecekte nasıl bir yaşantıları olacağı ve onlara kimin bakacağı düşünceleriyle artmaktadır. Kısacası çocuklarının geleceğine yönelik belirsizlikler, engelli çocuğa sahip ailelerin daha fazla endişelenmesine, suçlu hissetmesine ve psikolojik sorunların gelişmesine neden olmaktadır (16, 23, 24, 25). Bunların yanı sıra kadınların duygularını olumsuz etkileyen bir diğer etmen ise, çocukların anne rolündeki kadınlar için bireysel başarı veya başarısızlık olarak değerlendirilmesidir. Dolayısıyla kadınlar ailenin diğer üyelerine göre daha fazla stres yaşamakta, suçlu ve mutsuz hissetmektedir (21, 26). Bu kapsamda COVID-19 sürecinde kadınların engelli çocukları ile birlikte “evde” kalmak zorunda olması, çocuklarını hastalıktan korumaya çalışmaları, daha çok temizlik ve bakım üzerinde sorumluluklarının artabileceği düşüncesi ile yaşadıkları sorunların hayatlarına yansımalarının neler olduğunun araştırılmasını gerekli kılmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında içinde bulunduğumuz COVID-19 sebebiyle özellikle engelli çocuğa sahip kadınların yaşadıkları durumun ön plana çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca bu süreçte kadınların hem özel gereksinime sahip çocuklarına bakım süreçlerinin hem de deneyimlerinin incelenmesi ile üretilecek hizmet ve uygulamalara ışık tutacaktır.

2. Amaç

Engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 sürecinde yaşadıkları deneyimlerin fenomenolojik yaklaşım ile ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Özellikle kadınların bu süreçte yaşadıkları sorunları ve değişen yaşam deneyimlerini toplumsal cinsiyete dayalı rol beklentileri bağlamında incelenmesi esastır. Bu ana amaçla birlikte alt amaçlar aşağıdaki gibidir.

- Engelli çocuğa sahip kadınlar bu süreçte neler yaşadılar?
- Kadınların hangi sorunları gündeme geldi?
- Kadınlar bu süreçte nasıl değişimler yaşadılar?

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Eğitim	Çalışma Durumu	Çocuk Sayısı	Engelli Çocuk Sayısı	Engelli Çocuğun Yaşı	Engel Türü
1	47	Lisans Mezunu	Mühendis	1	1	18	Zihinsel Engel
2	48	Lise Mezunu	Ev Hanımı	2	1	25	Down Sendromu
3	55	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	3	1	38	Zihinsel Engel
4	46	Lise Mezunu	Sağlık Çalışanı	4	1	16	Ortopedik-Zihinsel Engel
5	57	Lise Mezunu	Ev Hanımı	2	1	34	Otizim
6	55	Lise Mezunu	Ev Hanımı	2	1	31	Zihinsel Engel
7	69	Lise Mezunu	Emekli Memur	2	1	40	Zihinsel Engel
8	60	Ön Lisans Mezunu	Emekli Bankacı	2	1	34	Rubistayn Taybi Tanısı
9	67	Meslek Lisesi Mezunu	Emekli Memur	1	1	38	Zihinsel Engel

• Kadınların COVID-19 sürecinde ne zaman ve nerelerde kendilerini güçlü ya da güçsüz olarak hissettiler?

• Kadınların COVID-19 sürecinde hangi ihtiyaçları gündeme gelmiştir?

• Kadınların COVID-19 sürecine ilişkin hem kendileri hem de çocuklarına yönelik önerileri nelerdir?

3. Gereç ve Yöntem

Bu çalışmada, kadınların engelli çocuklarına bakım konusunda COVID-19 sürecinde yaşadıkları deneyimlerini feminist sosyal hizmet bağlamında derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanıldı. Nitel araştırma yöntemi, çeşitli veri oluşturma yöntemlerinden olan; dokümanların, görüşmelerin veya gözlemlerin analiz edildiği ve bütüncül bakış açısıyla algı, olay ve durumların ortaya konduğu bir araştırma yöntemidir (27, 28). Nitel araştırma deseni, kişilerin deneyimlediği olayları ortaya çıkarmaktadır (29). Bu kapsamda nitel araştırma yöntemi bağlamında fenomenolojik yaklaşım kullanıldı. Bu bağlamda fenomenolojik yaklaşımı açıklamak gerekmektedir. Fenomenolojik yaklaşım, bireylerin belirli bir fenomeni nasıl algıladığını, anlamlandırıldığını ve deneyimlediğini belirtmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 sürecine ilişkin deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarını incelemek amacıyla bu çalışmada fenomenolojik yaklaşım kullanıldı. (30).

3.1. Katılımcıların Belirlenmesi

Katılımcılar nitel çalışmalarda kullanılan amaçlı örnekleme kapsamında kartopu yöntemi ile belirlendi. Çünkü amaçlı örnekleme yöntemi, çalışmaların amaçlarına bağlı olup, araştırmaların derinlemesine yapılmasını sağlamaktadır (31). Kartopu örnekleme yöntemi, içerik konusunda zengin bilgi sahibi olunabilecek kişi ya da durumların saptanabilmesinde etkin bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır (28). Burada kadınların engelli çocuğunun olması esas alındı. Eğitim durumu ve medeni durumları, çocuğun yaşı, çocuğun engel türü, çocuğun cinsiyeti konularında hetorejenlik gözetildi. Araştırmaya katılan engelli çocuğa sahip kadınların genel profilleri incelendiğinde; farklı yaşlardan, farklı eğitim düzeylerinden, farklı meslek gruplarından ve ekonomik düzeylerden, farklı engel türüne sahip çocukları olan kişilerden oluşmaktadır. Bu anlamda katılımcılar arasında heterojen bir yapının varlığı araştırma için önemli bir fırsat olarak karşımıza çıktı. Araştırmaya dokuz kadın gönüllü olarak katıldı. Elde edilen bilgilerin tekrarlanması ve verilerin doygunluğa ulaşması nedeni ile dokuz katılımcı araştırmaya dahil oldu. Bu kadınların demografik bilgileri Tablo 1’de incelenebilir.

3.2. Verilerin Toplanma Süreci

Araştırmanın verilerinin toplanma sürecinde yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile doküman analizi yönteminden yararlanıldı. Literatürde de belirttiği gibi doküman analizi, yazılı olarak elde edilen belge içeriklerini sistematik olarak analiz etmekte, anlam çıkarmakta, konu ile ilgili bir görüş oluşturmakta, verilerin incelenmesinde ve yorumlanmasında kullanılmaktadır (32). Araştırmada da yazıya aktarılmış yapılandırılmış görüşme formları araştırmanın dokümanı olarak kullanıldı.

Kartopu örnekleme yöntemine göre belirlenen kadınlar ile öncelikle telefon aracılığı ile ön görüşme yapıp araştırma hakkında, araştırmacılar hakkında bilgi verildi, gizliliğin nasıl sağlanacağı iletildi ve sözlü onayları alındı. Araştırmanın nasıl yapılacağına ilişkin süreç bilgisi verildi. Soruları nasıl cevaplayacakları bilgisi verildi.

Ön görüşme sonrasında kadınlara araştırma sorularının yer aldığı form elektronik ortamda (mesajlaşma programı ile) hem Word hem de fotoğraf olarak kadınlara iletildi. Her kadın araştırma sorularını telefonlarından görebilir düzeydeydi. Her birinden sorulara ilişkin cevaplarını bilgisayar kullanabilir düzeyde ise Word formatında; bilgisayar kullanımı yok ise kâğıt kalem aracılığı ile yazıya aktarmaları istendi. Kadınlar görüşme sorularına cevaplarını istedikleri mekanda yazılı olarak verdiler. Her bir kadına soruların gönderiminden bir hafta sonra cevapları geri alındı. Bu şekilde kadınlar soruları cevaplamak için kendilerine çocuklarından kalan en uygun zamanı yarattılar, istedikleri anda soruları cevaplayabildiler. Kendi kendilerine cevapladıkları için daha rahat şekilde kendilerini yazıya aktardılar.

Her bir soruya ilişkin verdikleri cevaplar, eğer bilgisayar aracılığı ile yazdılar ise Word formatında, el ile yazdılar ise kağıtlarının fotoğraflarını çekerek elektronik ortamda göndermeleri istendi. Her bir katılımcıdan gelen yazılı cevaplar araştırmacılar tarafından bir dosyada toplandı. Kadınların geri bildirimleri birer doküman olarak tanımlandı.

3.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde fenomenolojik yaklaşımın analiz adımları gerçekleştirildi. Burada aşamalar fenomenolojik indirgeme, imgesel çeşitleme ve özdür. Her bir ana süreç kendi içinde toplamda sekiz aşamayı içermektedir. Listeleme, indirgeme, kümeleme, karşılaştırma, tanımlamaların oluşturulması, yorumlanması olarak özetlemek mümkündür (30). Ayrıca nitel içerik analizi yöntemi kullanıldı. Verilerin analizinde bilgisayar destekli nitel veri analizi programı olan, nitel metinlerin sistematik olarak değerlendirilmesinde yardımcı olan MAXQDA20 ile yapıldı (33). Süreç birinci ve ikinci araştırmacı tarafından takip edildi. Bu kapsamda öncelikle katılımcılardan alınan soruların cevapları el yazısı ile yazanların cevapları elektronik ortama aktarıldı, ikinci yazar tarafından yeniden yazıldı. Bu kapsamda deşifre edilen veriler listelendi, yatay hale getirildi, bileşenler indirgendi, tematik kümeleme yapıldı, veri kaynakları karşılaştırıldı, dokusal tanımlamalar hazırlandı, bireysel yapısal tanımlamalar oluşturuldu, bileşik yapısal tanımlamalar geliştirildi ve son olarak sentez gerçekleştirildi. Örnek kodlama sürecine Tablo 2'de yer almaktadır. Bu süreçle ilişkin belirlenen tüm alt ve ana temalar Tablo 3'de görülebilir.

Tablo 2. Örnek Kodlama Süreci

Ana tema	Alt tema	Kod	Metin
COVID-19 sürecinde yaşanan sorun ve değişimler	Bakım Yüğü	Zorlandım	Sürekli 7/24 ilgilenmek çok zorladı. Onu oyalayabilmek, meşgul edebilmek çok zordu (Katılımcı 1- 47- Mühendis)

Ayrıca araştırmanın analizlerinin raporlanmasında üç bölümlü yazım gerçekleştirildi (30, 34). Bunlar öncelikli olarak tanımlardan oluşan analizlerin özetinin verilmesi, sonrasında elde edilen sonuçları farklı sonuçlarla karşılaştırılmasının yapıldığı tartışmanın yapılması ve son olarak çıkarımlar yapma şeklinde fenomenolojik yaklaşımın raporlanmasına uygun olarak gerçekleştirildi.

Tablo 3. Analize ait ana tema ve alt temalar

Ana Temalar	Alt temalar
Tema I; COVID-19 Sürecinde Yaşanan Sorunlar ve Değişimler	1. Bakım yükü 2. Ev içi sorumluluklar 3. Güce karşı güçsüzlük 4. Artan gelecek kaygısı
Tema II; COVID-19 Sürecinde İhtiyaçlar ve Öneriler	5. Çocuğun ihtiyaçları ve öneriler 6. Kadınların ihtiyaçları ve öneriler

3.4. Araştırmanın Geçerliliği, Güvenirliği ve Etik Konular

Araştırma İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Araştırmalar Etik Kurulundan 11.02.2021 tarih ve 02.03.2021 sayılı onay alındı. Araştırmanın katılımcılarından bilgilendirilmiş onam alındı. Tüm katılımcıların isimleri anonim hale getirildi. "Katılımcı 1- 47- Mühendis" olarak kısaltıldı. Sorular oluşturulunca sosyal hizmet alanında doktor uzmanına sahip iki akademisyenden araştırmanın amacı-alt amaçları-sorularına ilişkin araştırmadan bağımsız uzman görüşü alındı. Her bir katılımcı yapılandırılmış görüşme formu kullanıldığı için kendi cevaplarını kendileri yazdılar ve beyan edilen bilgilerin katılımcılar tarafından doğruluğu da bu şekilde sağlandı. Ayrıca araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği bağlamında araştırma sürecinde bilgisayar destekli nitel veri analizi programı analize ilişkin şeffaflığı sağlamak için kullanıldı. Verilerin analizi yapıldıktan sonra her bir katılımcıya araştırmanın analiz sonuçları yazılı olarak iletildi. Her bir kadından geri bildirim ve onay alındı. Bu geri bildirim aşamasında kadınlar kendilerini rahatsız eden bir yazımın olmadığını, analiz sonuçlarının yayınlanabilir olduğunu belirttiler. Ayrıca araştırmanın raporlanmasında nitel araştırmada raporlama kriteri olan SRQR (35) kriterleri gözetildi. Bu şekilde analiz sonuçlarında katılımcı kontrolü sağlanarak, soruların değerlendirilmesinde uzman görüşünden yararlanarak, bilgisayar destekli nitel veri analizi programı kullanarak, gözlem ve derinlemesine betimleme kullanılarak araştırmanın hem etik hem geçerlik ve güvenilirlik kriterleri gözetildi, şeffaflığı sağlandı.

3.5. Araştırmacının Rolü

Araştırmayı yürüten tüm yazarlar kadındır. Birinci araştırmacı sosyal hizmet alanında akademisyen olarak görev yaparken; engellilik, engelli çocuğa sahip kadınlar ile ilgili araştırma ve uygulama deneyimine sahiptir. Bu nedenle birinci yazar araştırmanın katılımcıları ile iletişime geçti ve güven ilişkisi geliştirdi. Bununla birlikte ikinci araştırmacı da araştırmanın yapıldığı süreçte sosyal hizmet alanında yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Her iki

araştırmacının da nitel araştırma konusunda deneyimleri de bulunmaktadır. Veriler toplandıktan sonra öncelikle ikinci yazar fotoğraf olarak gönderilen verilerin elektronik ortamda yazıya aktarılmasını sağladı, ilk açık kodlamaları yaptı. Sonrasında birinci yazar ile birlikte analiz, sentez ve yazım aşamasını gerçekleştirdi.

3. Bulgular

Engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 sürecindeki deneyimleri incelendiğinde temalar bu süreçteki deneyimleri odağında ortaya çıktı. Bunlar; COVID-19 sürecindeki sorunlar ve değişimler, güçler, ihtiyaçlardır. Aynı zamanda kadınların hem kendileri hem de çocukları için ileri sürdüğü öneriler ve ek olarak paylaşmak istedikleri konularda analiz edildi.

4.1. Tema I: COVID-19 Sürecinde Yaşanan Sorunlar ve Değişimler

Engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 sürecinde yaşadıkları sorunlar ve değişimler incelendiğinde, *ev içi sorumluluk ve rollerde yaşanan değişimler ön plana çıkmaktadır*. Bu ev içi sorumluluklar çocuğun bakımı, rollerdeki değişim ve ev içi işler odaklarında incelemek mümkündür.

4.1.1. Alt Tema 1. Bakım Yükü: "Çok zorlandım"

Engelli çocuğa sahip kadınların, COVID-19 sürecinde çocuğun bakımı konusunda zorlandıkları ön plana çıktı. Çünkü COVID-19 sebebiyle özel eğitimlerin durması, çocukların eğitimlerine devam edememesine neden oldu ve çocukların gelişimlerini olumsuz etkiledi. Kadınların ev içerisindeki sorumluluğu daha da artmış oldu ve çocuklarına nasıl bakacakları konusunda bilgi ve beceri yönünden eksik kaldılar. Bu süreç içerisinde *başta çıkmadıkları anlar olduğunu dile getiren kadınlar ile birlikte yaşamalarında değişim olmadığını belirten kadınlar da oldu*. 47 yaşındaki birinci katılımcının da belirttiği gibi *"Sürekli 7/24 ilgilenmek çok zorladı. Onu oyalayabilmek, meşgul edebilmek çok zordu"*. Benzer şekilde 69 yaşındaki yedinci katılımcının da belirttiği gibi *"Çocuğumuzu ve kendimizi, evde kısır döngüde tutmakta çok zorlandık"*. Çünkü 65 yaş üstü birey olarak kadınlar bu süreçte evde kalmak zorundayken, bir taraftan özel gereksinime sahip çocukları ile ilgilenmek zorunda kaldılar. Hem yaşlılık hali hem de ailede özel gereksinime sahip çocuğun olması kadınların bakım yükünü arttırdı. Bunlarla birlikte aslında bakım yükünün hiç değişmediğini 48 yaşındaki ikinci katılımcı *"Açıkçası bu son bir yılda çocuğumun bakımında çok zorlanmadım. Aynı şeyler hep devam etti"* diyerek belirtti. Bu durumda özel gereksinime sahip çocukların daha çok ev eksenli yaşadıklarının da bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2. Alt Tema 2. Ev İçi Sorumluluklar: "Biraz daha fazla yorulduk ve sıkıldık"

Engelli çocuğa sahip olan kadınların geçtiğimiz bir yılda hali hazırda var olan sorumluluklarının arttığı görülmektedir. Çünkü kadınların genellikle ev içi sorumlulukları bulunmaktadır. Bu bağlamda 48 yaşındaki ikinci katılımcının da belirttiği gibi *"Sanki her şeyden hastalık kapacakmış gibi olduk. Kısacası yaptığımız bütün işler fazlasıyla arttı ... Tabi ki her zaman temizlik yapıyordum ama bu dönemde artık her gün kapı kolu sil, orayı sil, burayı sil, dışarıdan gelenleri yıka gibi davranışlar çoğaldı"*. Kadınlar ev içerisinde yemek yaptılar, temizlik yaptılar, ev işlerini yaptılar ve bunları yaparken de çocuklarının bu süreçte

sıkılmaması için sürekli ilgilenmek durumunda kaldılar. 67 yaşındaki dokuzuncu katılımcının da belirttiği gibi *"Her şeyden vazgeçtik sadece ona endekslisi"* yaşadılar. Bu süreçte 47 yaşındaki birinci katılımcının da belirttiği gibi *çocuklar okula (özel eğitim merkezi) gittiğinde nefes alıp kendilerine vakit ayırabilirken pandemi sürecinde bunu yapamadıklarını* belirttiler. Bu süreçte kimsenin yardım etmediğini 47 yaşındaki birinci katılımcı *"ben tek başıma ilgileniyorum. Kimse yardımcı olmuyor"* ve 67 yaşındaki dokuzuncu katılımcı *"Ailemiz iki kişi. Kızım ve ben. Sadece ben her türlü zorluğu aşmaya çalışıyorum"* şeklinde belirterek bu sürecin kendilerini nasıl zorladığı konusundaki görüşlerini belirttiler.

Kadınlar erkeklerden daha çok bakım sağladığını ve cinsiyete dayalı iş bölümü kapsamında daha fazla rol üstlendiklerini belirttiler. Kadınlardan elde edilen veriler incelendiğinde çoğunlukla ailedeki diğer üyelerin rollerinde veya sorumluluklarında değişim olmadığı, kadının sorumluluğunun ve rollerinin daha da arttığı görüldü. 55 yaşındaki üçüncü katılımcının da belirttiği gibi *"Ancak evde oturma süreleri fazlasınca dikkat etmek ve benim yapmam gerekti"* diyerek kadınların üzerindeki ev içi rollere ait sorumlulukların devam ettiği söylenebilir.

Tüm bunlarla birlikte kadınlar özel gereksinime sahip çocukları ile evde geçirdikleri vakitte aile içi farklı görevlerin yerine getirildiğini de belirttiler. Bunlardan ilki 46 yaşındaki dördüncü katılımcının belirttiği gibi çocuklarına sorumluluk vererek günlük işlerini yerine getirme konusunda paylaşımlarda bulundular;

"Oğlumuzu ufak sorumluluklar vererek günümüzü verimli geçirmeye gayret ettik. Aslında evde geçen bu sürecin bize pozitif anlamda getirisi de oldu. Mesela Oğlum kendi kıyafetlerini giyip çıkarmayı, yatağını ve odasını toplamayı öğrendi bu tür işleri çalışmak için bol vaktimiz oldu." (Katılımcı 4-46- Sağlık Çalışanı)

Ayrıca 57 yaşındaki beşinci katılımcının belirttiği gibi *"Babamın daha çok ilgilendiğini gördüm. Önceden okula gittiği için o kadar olamıyordu. COVID-19 fark yarattı bu bakımdan"*. Ev içinde kalmak zorunda kalınca, babalarında çocukları ile vakit geçirmesinden mutlu olan kadında bulunmaktadır. Aslında bu durum ailelerin ev içinde anne-baba-çocuk olarak zorunlu bir arada olması konusunda etkili oldu.

4.1.3. Alt Tema 3. Güce Karşı Güçsüzlük "Güçlü hissetmek zorunda kaldım"

COVID-19 sürecinde kadınlar, sorumlulukları ve iş yükü arttırdığından dolayı birçok zorluk yaşadılar. COVID-19 süreciyle birlikte, çocukların bakımı, ev işleri, iş yükü vb. alanlarda sorumlulukların artmasıyla kadınların hayatı daha da zorlaştı. 47 yaşındaki birinci katılımcının da belirttiği gibi *"COVID süresince hayatım daha da zorlaştı. Hiçbir açıdan kendimi daha güçlü hissettiğim bir durum olmadı"*. Ayrıca 55 yaşındaki üçüncü katılımcı da *"Güçlü mü? Tam tersine güçsüz hissettim. Ailemle ilgili belki çok değil ancak kurumla ilgili yetişememek yetememek beni güçsüz hissettirdi"* şeklinde belirterek güçsüzlüklerini vurguladılar. Bu süreçte diğer insanlarla temasın azaltılması gerektiğinden kadınlar çevrelerinden destek alamadı ve tüm yükü üstlendiler. Araştırmaya katılan kadınların çoğu tek başına bu sürecin üstesinden gelmeye çalıştı. 48 yaşındaki ikinci katılımcı *"COVID süresince kendimi hep güçlü hissetmek zorunda"*

olduğumu düşündüm. Diyeceksiniz niye evde herkesin sorumlulukları var? Tabi ki de ama her şey anneden geçiyor." şeklinde belirterek özel alana atfedilmiş kadının en temel görevinden bahsediyor. Ayrıca 69 yaşındaki yedinci katılımcı da "Engelli çocuğu olan bir anne ve baba olarak onunla 40 yıldır uğraştığımız için aileler zor günlerde çocukları için güçlü olurlar" şeklinde belirterek güçlü olmanın çocukları için bir mecburiyet olduğunu belirterek kendilerini ideal annelik ile bütünleştirmektedirler. 57 yaşındaki beşinci katılımcının da belirttiği gibi "COVID-19 süresince bütün gün beraber olduğumda başarabileceğimi fark ettim. İsteyince güçlü olabiliyorsunuz." şeklinde belirterek çocukları için güçlü konumda olması gerekenin kendileri olması gerektiği ile ilgili normalleştirilmiş düşüncelerini öne sürmektedirler. Kadınlar COVID-19 sürecinde çocukları için kendilerini güçlü olmak zorunda hissettiklerini belirttiler.

4.1.4. Alt Tema 4. Artan Gelecek Kaygısı: "Bizden sonra çocuklarımız?"

COVID-19 kapsamında yaşanan sosyal, ekonomik ve sağlık sorunları zaten hassas gruplar içinde yer alan özel gelişime sahip çocukları için geleceklerine yönelik kaygılarını arttırdı. Bu durumu 69 yaşındaki yedinci katılımcı bu kaygıyı "Engelli annesi olarak çocuğumu bugün ben ve babası olarak elimizden geleni imkanlarımızla bakacağımıza inanıyorum. Ama biz ölünce çocuğumuz ne olacak? Devletten tüm engelli çocuklarımız için bizden sonra rahat bir hayat sürebilmeleri isteğimdir." şeklinde dile getirmektedir. Benzer şekilde 67 yaşındaki dokuzuncu katılımcı bu kaygısına dönük düşüncesini "Acilen bu tip çocukların ve ailelerin düşünerek yarınlara güvenli yaşam sağlanmalı diye düşünüyorum." şeklinde paylaştı.

Dünyayı etkileyen sağlık sorunu, kadınları tekrar ve tekrar kendilerinden sonra çocuklarına ne olacağı konusunda düşünmeye sevk etti. Bu yaşanan kaygılarını da süreçteki ihtiyaç ve önerileri ile bütünleştirerek öneriler sundular.

4.2. Tema III: COVID-19 Sürecinde İhtiyaçlar ve Öneriler: "Çocuğu ile bütünleşmiş annelik"

Özel gelişime sahip çocuğu olan kadınlar ihtiyaçlar gündeme geldiğinde kendi ihtiyaçlarını çocuklarının ihtiyaçları ile bütünleştirerek gündeme getirmektedir. Bu nedenler ihtiyaçlar ana teması kadınların ve çocukların ihtiyaçları bağlamında ayrı ayrı görünür kılınmaya çalışıldı.

4.2.1. Alt Tema 5. Çocuğun İhtiyaçları ve Öneriler: "Başka insanlarla iletişim kurmaya ihtiyacı var"

COVID-19 ile birlikte kadınların sosyal destek sistemleri, eş, aile ve arkadaş destekleri olumsuz etkilendi. Süreç içerisinde yasaklardan dolayı dışarı çıkılamadı, çoğu kadın bu süreçte çevrelerinden destek alamadı ve çocuklarını okula gönderemedi. 47 yaşındaki birinci katılımcı "Evde sıkıldığı için dışarıda yürüyüş yapmaya, parka gitmeye, başka insanlarla ve çocuklarla iletişim kurmaya ihtiyacı var." şeklinde belirterek özel gelişime sahip çocuklar için dışarıda olmanın, iletişimin önemi gözler önüne serilmektedir. Benzer şekilde 57 yaşındaki beşinci katılımcıda çocuğunun ihtiyacını "COVID-19 süresince oğlumun eğitime, arkadaşlarıyla daha çok vakit geçirmeye, öğretmenlerine ihtiyacı vardı." şeklinde belirterek gündeme getirdi. Kadınların ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki özel gelişime sahip çocuklar için özel eğitim ortamı sadece eğitim için değil, sosyalleşme, iletişim kurma, günlük beceri kazanma için çok önemli bir konumdadır. Çünkü çocuklar beşinci katılımcının da belirttiği gibi bu süreçte özellikle

çocuklarına eğitim verme konusunda başa çıkamadılar. Okul özlemi yaşadılar. Çocukların arkadaşlarından, eğitiminden ve sosyal çevrelerinden uzak kalması hem kadınlar için hem de çocuklar için bu süreci daha da zorlaştırdı.

COVID-19 sürecinde kadınlar çocuklarının ihtiyaçları bağlamında yapılması gerekenleri "Eğitim, uygulamalı eğitim, sosyallik, tam zamanlı eğitim. (Katılımcı 7-69- Emekli Memur)" şeklinde belirterek aslında çocukların ilgi alanlarının oluşması ile kadınların hayatlarının da kolaylaşacağını (Katılımcı 6-55-Ev Hanımı) belirttiler. Bu kapsamda özellikle pandemi gibi özel durumlarda özel gelişime sahip bireylerin temel ihtiyaçları arasında sosyalleşme ve uygulamalı eğitim yer almaktadır.

Çocukların ihtiyaçları bağlamında kadınlar çocukları için buldukları önerilerde hem eğitim hem de sosyalleşme anlamında koşullarının gelişmesini beklemektedir. Çocuklarının görülmeden, göz ardı edilmeden onları meşgul edebilecek alanlara ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda çocukları için COVID-19 sürecindeki en temel ihtiyaçları olan "özel eğitimlerin başlaması" ve "destek almaları" olarak belirttiler;

"Eğitimin başlaması; açık hava gezileri yapılabilir. Çocukları meşgul edebilecek etkinlikler yapılabilir." (Katılımcı 1-47-Mühendis)

"Bu süreçte oğlum için ve diğer tüm engelli çocuklar için en azından psikolojik destek almamızı istedim. Evlere gelip yardımcı olmalarını istedim. Bizler bu konuda çoğunlukla yalnızız." (Katılımcı 5-57-Ev Hanımı)

"Böyle zamanlarda bu tip çocuklar için özel yaşam merkezlerine ihtiyaç var. Hastalandığımız zaman kalabilecekleri ve bizim aklımızın kalmayacağı bir yaşam köyü yapılması için gerekenin yapılması lazım." (Katılımcı 9-67- Emekli Memur)

"Türkiye'nin belirli bölgelerinde engellilere tatil köyleri kurulmasını çok isterdim. Evde bakım hizmetlerinin daha kapsamlı çalışmasını isterdim." (Katılımcı 4-46-Sağlık Çalışanı)

4.2.2. Alt Tema 6. Kadınların İhtiyaçları ve Önerileri: "Nefes almaya ihtiyacımız var"

COVID-19 sürecinin etkileri de göz önüne alındığında toplumsal cinsiyete dayalı rol beklentisinin kadınlar üzerinde yaratmış olduğu baskı daha çok görünür hale gelmektedir. Çünkü engelli çocuğa sahip kadınların sorumluluklarının, özel eğitim merkezlerinin, okulların ve gündüz bakım evlerine gitmemeleri ile önemli ölçüde arttığı görüldü. Her ne kadar bu süreçte özel eğitim merkezleri eğitimlerine devam etse de olası sağlık risklerine karşı kadınlar çocuklarını merkezlere göndermedi. Dolayısıyla kadınlar bu süreçte 47 yaşındaki birinci katılımcının belirttiği gibi "Nefes almaya, kendime vakit ayırabilmeye ihtiyacım var", 57 yaşındaki beşinci katılımcı "Gündüz evde olmayan engelli çocuğunun bütün gün sizinle oturmak istiyor, onunla ilgilenmeyi istiyor. Bir gün de olsa tek başıma kalmak istedim." diyerek belirtti. 55 yaşındaki üçüncü katılımcı ise sadece dinlenmek istediğini belirtti. Görüldüğü gibi kadınlar COVID-19 sürecinde artan sorumluluklarını yerine getirirken ihtiyaç duydukları tek şey dinlenmektir. Bu dinlenmeyi sağlayabilmek için de 46 yaşındaki dördüncü katılımcı ihtiyacını "COVID sürecinde ve dışında oğlumu acil durumlarda veya kısa tatiller yapmak istediğimde, kısa ve uzun süreli bırakabileceğim güzel bir

bakımevine ihtiyaç duyuyorum." diyerek dile getirmektedir. Görüldüğü gibi kurumsal profesyonel bakım bu gibi kriz durumlarında da kadınların hayatını kolaylaştıran, kadınları güçlendiren ve dinlendiren hizmet modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel gelişime sahip bireylerin her anlamda ihtiyaçlarını karşılamaya dönük olarak yapılandırılan hizmet modelleri kadınların etkinliğini ve verimliliğini arttıracaktır. Bu durumu 48 yaşındaki ikinci katılımcı "*Annenin de azıcık da olsa nefes almaya ihtiyacı var. Birkaç saatlikte olsa bırakabilecek bir kuruluşun olması gibi.*" şeklinde ifade etmektedir. 57 yaşındaki beşinci katılımcı benzer şekilde "*Bu süreçte kendim için şunu istedim: güvenebileceğim birine oğlumu bir saatte olsa emanet edip dışarı çıkmayı*" şeklinde belirterek kadınlar için özel gereksinime sahip çocukları olmadan 1 saat bile dışarı çıkabilmek çok önemli bir alan yaratmaktadır. Fakat bu durumu kadınlar hayatlarında gerçekleştirilememektedirler. Çünkü hem sağlık açısından güvenli koşulların yaratılması hem de bu hizmetlerin sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bu bağlamda 67 yaşındaki altıncı katılımcının da belirttiği gibi "*sıkıntılı zamanda bakan kişi olarak, bireylere de zaman tanınmasını sağlayacak şeylere ihtiyacımız var*" ifadesi kadınların ihtiyacını açıkça ifade etmektedir.

Kadınlar COVID-19 sürecinde dinlenme ve güvenli bakımevleri ile birlikte "destek hizmetlerinin" sunulduğu bir modele de ihtiyaç duydular. Bu destek hizmetlerinin içinde 67 yaşındaki dokuzuncu katılımcının "*Ülkemizde sosyal devlet anlayışıyla, biz özel çocuk annelerine psikolog desteği ve bilgilendirme desteği verilebilse çok faydalı olur diye düşünüyorum.*" şeklinde belirttiği gibi psikolojik destek, bilimsel desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Bununla birlikte kadınlar çocukları ile birlikte kendilerine manevi destek sağlayabilecek birilerine ihtiyacını "*Kızıma ve bana manevi destek sağlayabilecek, konuşabilecek ve sıkıntımızı paylaşacak birilerine ihtiyaç duymaktayım*" şeklinde belirtmektedir.

COVID-19 sürecinde kadınlar kendilerine zaman ayırmadı, arkadaş çevrelerinden destek alamadı ve çocuklarının eğitim, bakımı konusunda eksik kaldılar. Sonuç olarak psikolojik desteğe, bilgilendirmeye ve dinlenmeye daha fazla ihtiyaç duydular.

4. Tartışma

Engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 sürecindeki yaşam öyküleri incelendiğinde iki boyutlu süreç ile karşılaşıldı. Bu bağlamda kadınların COVID-19 sürecinde karşılaştıkları sorunlar veya değişimlerle birlikte bu süreçteki ihtiyaçlar ve öneriler ele alındı.

Öncelikle özel gereksinimi olan çocuğun aileye katılması aileyi çeşitli boyutlarda etkilemekte olup aile içerisindeki ilişkiler, rol ve sorumluluklar toplumsal cinsiyet bakış açısı temelinde yeniden şekillenmektedir (36). Engelli çocuğa sahip aileler, çocuğun engel durumunu öğrendikleri andan itibaren, öfke, inkâr, pazarlık, depresyon, kabullenme gibi aşamalardan geçebilmekte olup fiziksel, psikolojik, çevresel, psikososyal ve ekonomik kapsamda çeşitli güçlükler ile karşılaşabilmektedir (37, 38). Bazı araştırmalar, engelli çocuğa sahip ailelerin daha fazla stres ve endişe yaşadıklarını, aile içerisindeki iletişimin ve ekonomik durumun olumsuz etkilenebileceğini bildirmektedir (39). Yapılan bir çalışmaya göre ise, engelli çocuğa sahip aileler ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunda kadınlara odaklanıldığı, kadınların çocuğun bakımında ve gelişiminde, gereksinimlerinin giderilmesinde daha

fazla sorumluluk üstlendiği belirtilmektedir (40). Başka bir araştırmada ise; engelli çocuğa sahip aileler içerisinde toplumsal cinsiyet bakış açısının etkin olduğu ve kadınların süreç içerisinde erkeklerden daha çok etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum toplumun kadınlara atfettiği rol ve sorumluluklar ile yakından ilişkilidir (38).

Araştırma kapsamında COVID-19 sürecinin de etkisiyle birlikte engelli çocuğa sahip ailelerin bakım yükünün arttığını ve çoğu hizmete ulaşamadıklarını söylemek mümkündür. Araştırmanın bulguları literatürü destekler niteliktedir. Araştırma bulgularına göre kadınlar bu süreçte artan bakım yükü ile karşı karşıya kaldılar. Bununla birlikte ev içi sorumlulukları da arttı. Tüm bu sorumluluklarla birlikte kendilerini güçlü olmak zorunda hissederken aslında çocuklarının geleceğine yönelik kaygıları ön plana çıktı. Kadınların COVID-19 sürecinde yaşadıkları sorun veya değişimlerden de görüldüğü üzere, ataerkil aile yapısından dolayı deneyimlerinde toplumsal cinsiyete dayalı rol kalıplarının baskısını daha fazla hissetmektedirler. Çünkü kadınların ikincil konumla ilişkilendirilmesi ve hane içerisindeki diğer tüm bakım hizmetlerinin, çocuğun bakımı ve ihtiyaçlarının vb. konuların kadının sorumluluğu olarak tanımlanması, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirmelerine neden olmaktadır (9). Bu durumda kadınların bakım verme sorumluluğunu üstlenerek diğer rol ve sorumluluklarından vazgeçtiğini, sosyal yaşama daha az katıldıklarını söylemek mümkündür (41).

Ayrıca toplumun engelli birey ya da engelli çocuğa sahip olma durumuna ilişkin tutum ve davranışları sebebiyle engelli çocuğa sahip kadınlar, sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Buna bağlı olarak engelli çocuğa sahip kadınlarda sosyal bağlamda "sosyal aktivitelere katılmama", "çocuğun geleceğine ilişkin kaygılar" ve "dışlanma" gibi kaygılar oluşmaktadır (6). Kadınlar kendilerini birey olarak görmediklerinden dolayı sosyal hayattan geri çekilmek durumunda kalmakta ve hane içerisindeki tüm bakım ve sorumlulukları üstlenmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde ise, engelli çocuğa sahip kadınların, aileleri ve sosyal çevreleri tarafından desteklenmeye gereksinim duyduğu sonucuna ulaşılmaktadır (37, 42). Araştırma sonuçlarına karşın, engelli çocuğa sahip aileler de rol ve sorumluluklar eşit olmalı ve paylaşılmalıdır. Engelli çocuğa sahip ailelerde kadınların desteklenmesi için erkeklerden de çocuğun bakımında ve gelişiminde, aile içi gereksinimlerin karşılanmasında sorumluluklarını üstlenmeleri beklenmekte olup toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında uygulanan sosyal politikaların geliştirilmesine gereksinim duyulmaktadır (38).

COVID-19 sürecinde kadınlar ve çocuklarının ihtiyaçları incelendiğinde; çocuklarının sosyalleşme ve eğitim odaklı ihtiyaçları ön plana çıkarken; kadınların kendilerine vakit ayırmaya, dinlenmeye nefes almaya ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu dinlenme ihtiyacının da sosyal devlet ilkesi gereği güvenilir kurum ve kuruluş hizmet modelleri ile kısa ya da uzun süreli güvenli bakım alacakları modeller geliştirilmesini istemektedirler. Böylece kadınların güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu güçlendirme süreci, psikolojik, sosyal ve kamusal boyutlarda olmalıdır. Kadınların kamusal hayata katılımlarını sağlamak önem taşımaktadır. Çünkü engelli çocuğa sahip kadınlar, çocuklarına bakım verebilmek, evin iş ve gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla ya işsizlik riskiyle karşı karşıya kalmakta ya da yarı zamanlı çalışabilmektedir (40). Engelli çocuğa sahip kadınlar ile

yapılan bir çalışmada, kadınların çocuklarına bakım verme sorumluluğunu üstlendiği ve bu nedenle çalışmadıklarını, çalışıyorlar ise işi bırakmak zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Bu durum kadınların kamusal hayata ve ekonomik hayata katılımını zorlaştırmaktadır (43). Ayrıca engelli çocuğa sahip kadınların hem yaşadıkları zorluklardan dolayı hem de geleceğe ilişkin kaygılarından dolayı psikolojik olarak destek almalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü yapılan çalışmalar, engelli çocuğa sahip kadınların, çocuklarının bakımı, gelişimi, ihtiyaçlarının karşılanması vb. durumlarda gerek fiziksel gerekse psikolojik sağlıklarının olumsuz etkilendiğini göstermektedir (44). Kadınları bu anlamda desteklemek onları güçlendirecek, yalnız olmadıklarını fark etmelerini sağlayacaktır (9, 13).

Eengelli çocuğa sahip aileler üzerine birçok çalışma mevcuttur (21, 22, 45). Çalışmalara göre de ailelere destek verilmesinin önemli ve etkili olduğu görülmektedir. Verilen destek durumunun kadınların bakım yükünü de azaltacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda engelli çocuğa sahip kadınlara yönelik destek mekanizmaları da araştırmada önemli bir yere sahiptir.

6. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 sürecindeki deneyimleri incelendiğinde sistematik olarak kadınların çocukların tüm bakım yüklerini üstlendiği, bu nedenle COVID-19 sürecinde oldukça yıprandıkları ve zorlandıkları görüldü. COVID-19 süreci başladıktan sonra kadınların kendilerine vakit ayıramadıkları, sosyal çevrelerinden tamamen uzaklaştıkları ve destek sistemlerine ulaşamadıkları ortaya çıktı. Bunun yanı sıra COVID-19 süreciyle birlikte kadınlar çocuklarının sağlıklarına nasıl ulaşabilecekleri konusunda kendilerini eksik hissetmişlerdir. Evin işleri, çocukların bakımı ve üstlenilen diğer sorumluluklar ve yaşanan sorunlar kadınların kendilerini yetersiz, güçsüz ve baskı altında hissetmelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak COVID-19 sürecinde en çok dinlenmeyi, kendilerine az da olsa zaman ayırabilmeyi, sosyal ve psikolojik anlamda desteklenmeyi istediler.

Bir bilim olarak sosyal hizmet mesleği, kuramları, değer temeli ve uygulamaları ile insan hakları kavramıyla yakından ilişkili olup hassas grupların yaşadıkları sorunlar ile baş etmelerinde, gereksinimlerinin giderilmesinde, iyilik hallerinin geliştirilmesinde ve sosyal değişimin, gelişimin, eşitliğin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır. Hassas ve dezavantajlı grupların haklarına, yaşadıkları zorluklara ve gereksinimlere yönelik savunuculuk yaparak engelli bireylere ve engelli çocuğa sahip ailelere yönelik uygulanan sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (46). Bu bağlamda araştırma kapsamında, pandemi sürecine ilişkin özel gelişime sahip çocuğu olan kadınlar ile çocuklarının sosyal haklarını hayata geçirebilmelerinde, gereksinimlerinin yeniden tanımlanmasında ve yaşadıkları sürece, ortama veya duruma ilişkin farkındalık kazanabilmelerinde mikro-mezzo-egzo ve makro boyutlarda mesleki müdahalelerde bulunulabilir (47).

Mikro düzeyde farklı kurum ve kuruluşlarda, sivil toplum örgütlerinde ve yerel yönetimler çatısı altında görev yapan sosyal hizmet uzmanları, kadınların gelecek kaygılarına ve COVID-19 ile ilgili bilgi paylaşmaya yönelik bireysel uygulamalar gerçekleştirebilecekleri gibi grup çalışmaları da gerçekleştirebilirler. Hali hazırda özel eğitim merkezlerinin ve kurumlarının kapalı olmaması kadınlarla ve çocuklarla grup

çalışması yapabilmek için önemli alanları oluşturmaktadır. Kadınlar ile sosyalleşme grupları, eğitim grupları, kendine yardım grupları, bibliyoterapi grupları kurulabilir.

Pandemi gibi durumlarda kadınların ve engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için makro düzeyde ise yerelde ve yerinde verilecek hizmetlerin organize edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Kadınların ve çocukların doğrudan ulaşabilecekleri kurumsal bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ayrıca bu hizmetlerin hem özel gereksinime sahip çocukların hem de kadınların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesine ihtiyaç vardır.

Araştırma verileri zorunlu olarak COVID-19 pandemisi nedeniyle yüzyüze değil elektronik ortamda toplandı. Eğer engelli çocuğa sahip kadınlar ile elektronik olarak yüz yüze yapmak katılım sayısını azaltacaktı. Bu nedenle elektronik ortamda verilerin toplanması için kadınların teknolojik olarak hazırbulunuşluğu önem arz ettiği için, soruların cevapları yazılı olarak alındı. Pandemi gibi durumlarda elektronik olarak verilerin toplanması araştırma sürecini güçlendirmektedir. Bu gibi yapılacak araştırmalar için elektronik veri toplama yöntemlerinin kullanılması kolaylaştırıcı bir yoldur.

Araştırmanın amacı doğrultusunda verilerin feminist sosyal hizmet kuramları bağlamında analiz edildiği için, her iki yazarın kadın olması ve bu kurama ilişkin farkındalığının olması verilerin bu bağlamda analizini kolaylaştırdı. Özellikle feminist sosyal hizmet bağlamında yapılacak araştırmalarda araştırmacıların bu kuram ile ilgili olarak kendilerini geliştirmeleri, hatta verilerin analizinde bu kuram ile ilgili eğitim almış kişileri uzman olarak yer alması sağlanmalıdır.

Tüm bunların neticesinde; konuya ilişkin yeni çalışmaların yapılması ve kadınların desteklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde insan hakları ve sosyal adalet ilkelerinin gözetilerek bu konunun daha fazla irdelenerek, kadının güçlenmesine, destek sistemlerinin artırılmasına ve bunun için çeşitli düzeyde sosyal hizmet uygulamasına ihtiyaç bulunmaktadır.

7. Alana Katkı

Bu araştırma makalesinde engelli çocuğa sahip kadınların COVID-19 deneyimleri incelenmiş olup, engelli çocuğa sahip kadınların yaşam deneyimleri hakkında araştırmalar yapan araştırmacılar için yeni araştırma konularının planlanmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Araştırmalar Etik Kurulundan 11.02.2021 tarih ve 02.03.2021 sayılı onay alınmıştır. Araştırmanın katılımcılarından bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Çıkar Çatışması

Bu makalede herhangi bir nakdi/ayni yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

Yazarlık Katkısı

Fikir/Kavram:MT; **Tasarım:**MT; **Denetleme:**MT; **Kaynak ve Fon Sağlama:**Yok; **Malzemeler:**Yok; **Veri Toplama ve/veya İşleme:**MT, ŞÖÖ; **Analiz/Yorum:**MT, ŞÖÖ; **Literatür Taraması:** ŞÖÖ; **Makale Yazımı:** MT, ŞÖÖ; **Eleştirel İnceleme:** MT, ŞÖÖ.

Kaynaklar

1. Karcıoğlu Ö. What is coronavirus, and how can we protect ourselves? *Anka Tıp Dergisi*. 2020; 2(1): 66-71.
2. Kara HZ, Alsancak F. Koronavirüs pandemisinde toplumun yaşlı ve engellilere yönelik düşünceleri üzerine bir araştırma. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities*. 2020; 5(8): 133-143.
3. Thelwall M, Levitt JM. Retweeting COVID-19 disability issues: Risks, support and outrage. *EPI*. 2020; 29(2): e290216.
4. Courtenay K, Perera B. COVID-19 and people with intellectual disability: impacts of a pandemic. *Irish Journal of Psychological Medicine*. 2020; 37: 231-236.
5. Twardzik E, Williams M, Meshesha H. Disability during a pandemic: Student reflections on risk, inequity and opportunity. *AJPH*. 2021; 111(1): 85-88.
6. Vural H. Engelli çocuğa sahip kadınlar üzerinden kadınlara yönelik ayrımcılığa toplumsal bir bakış: Marx ve Faoucault bağlamında niteliksel bir araştırma [dissertation on the internet]. İstanbul: T.C. Maltepe Üniversitesi; 2019. [cited 2021 Mar 30].
7. Günindi Ersöz A. Özel alan/kamusal alan diktomisi: Kadınlığın "doğası" ve kamusal alandan dışlanışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 2015; 18: 80-102.
8. Worell J, Remer P. *Terapide feminist bakış açıları: Farklı kadınları güçlendirmek*. 2. ed. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons; 2003.
9. Cankurtaran Öntaş Ö, Tunç Tekindal M. Herkes için kendini feda eden kadınlar: Engelli çocukların anneleriyle niteliksel araştırma. *Avrupa Sosyal Hizmet Dergisi*. 2016; 19(2): 275-289.
10. Buz S. Feminist sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*. 2009; 20(1): 53-65.
11. Duru S, Duyan V. Engelli çocuğa sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri. *KADEM*. 2017; 3(2): 200-211.
12. Rosen MG, Dickinson JC. The incidence of cerebral palsy. *J Am Obstet Gynecol*. 1992; 167: 417-423.
13. Akandere M, Acar M, Baştuğ G. Zihinsel ve fiziksel engelli çocuğa sahip anne ve babaların yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *SUSBED*. 2009;22: 23-32.
14. Kaytez N, Durualp E, Kadan G. Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeyinin incelenmesi. *EBAD*. 2015;4(1): 197-2014.
15. Dobson B, Middleton S, Beardsworth A. The impact of childhood disability on family life. Layerthorpe York: York Publishing Services Ltd. 2001.
16. Dyson L. Fathers and mothers of school-age children with developmental disabilities: parental stress, family functioning and social support. *AJMR*. 1997 Nov;102: 267-279.
17. Toseeb U, Asbury K, Code A, Fox, L, Deniz E. Supporting families with children with special educational needs and disabilities during COVID-19. *England DFE*. 2020. Retrieved from <https://psyarxiv.com/tm69k/>.
18. World Health Organization. *World Report on Disability*. 2011. Retrieved from https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/.
19. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Mart Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. 2007. Erişim adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>
20. Türkiye İstatistik Kurumu. *Türkiye Engelliler Araştırması*. 2002. Erişim adresi. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1017
21. Umamaheswar J, Tan C. Dad, wash your hands: Gender, care, work and attitudes toward risk during the COVID-19 pandemic. *SOCIUS*. 2020; 6: 1-14.
22. Cohen SA, Kunicki ZJ, Drohan MM, Greaney, ML. Exploring Changes in Caregiver Burden and Caregiving Intensity due to COVID-19. *GGM*. 2021;7: 1-9.
23. Bilal E, Dağ İ. Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Dergisi*. 2005; 2(2): 56-68.
24. Aysever H, Sakallı Demirok M. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek algılarının ve yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *A.Ü.E.B.F. Özel Eğitim Dergisi*. 2019; 20(3): 561-595.
25. Yıldırım Doğru S, Durmuşoğlu N, Turan E. Zihin ve işitme engelli çocukların ailelerinin kaygı düzeyi ve yaşam kaliteleri yönünden karşılaştırılması. I. Uluslararası Ev Ekonomisi Sürdürülebilirlik Gelişme ve Yaşam Kalitesi Kongresi. 2006: (22-24 Mart, Ankara), 377-82.
26. Dereli F, Okur S. Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi, *Yeni Tıp Dergisi*. 2008; 25: 164-168.
27. Yıldırım A, Şimşek H. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 6.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık; 2008.
28. Yıldırım A, Şimşek H. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 9.Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık; 2013.
29. Scheyett AM, McCarth, E. Women and men with mental illnesses: Voicing different service needs. *Affilia*. 2006; 21(4): 407-418.
30. Tekindal M, Uğuz Arsu Ş. Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*. 2020; 20 (1): 153- 182.
31. Büyüköztürk Ş, Kılıç Çakmak E, Akgün ÖE, Karadeniz Ş, Demirel F. Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. 29. Baskı. Ankara: Pegem Akademi; 2019.
32. Kral B. Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sırt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2020; 8(15): 170-189.
33. Tekindal M. (Çev. Ed.). Nitel araştırmalarda yazılım kullanımı adım adım. [Using Software in Qualitative Research. A Step-by-Step Guide]. Ankara: Nika Yayınevi; 2018.
34. Lester S. An introduction to phenomenological research. Taunton UK: Stan Lester Developments; 1999.
35. O'Brien BC, Harris IB, Beckman TJ, Reed DA, Cook DA. Standards for reporting qualitative research: A synthesis of recommendations. *Academic Medicine*. 2014; 89(9): 1245-1251.
36. Işık A, Akbaş E. Özel gereksinimli çocuklara sahip olan ailelerin evlilik yaşamına toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşım. *Social Sciences Research Journal*. 2019; 2(8): 93-110.
37. Ersoy A, Buluş S. Engelli çocuğu olan annelerde tükenmişlik: nitel bir çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2019; 23(3): 764-781.
38. Duru S, Duyan V. Engelli çocuğa sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*. 2017; 3(2): 200-211.
39. Girli A, Yurdakul A, Sarısoy M, Özkes M. Zihinsel engelli ve otistik çocukların anne-babalarına yönelik grup danışmanlığının depresyon, benlik saygısı ve tutumları üzerine etkisi. *Saray Rehabilitasyon*. 2000; 6: 2-9.
40. Yarımdağ E, Erciyes JC. Engelli çocuğu olan ebeveynlerin sorunları ve kaygılarının toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. 2021; 9: 347-373.
41. Bahar A, Bahar G, Savaş HA, Parlar S. (2009). Engelli çocukların annelerinin depresyon ve anksiyete düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*. 2009; 4(11): 97-112.
42. Vural Yüzbaşı D. Engelli çocuğa sahip annelerin duygusal deneyimleri: bir olgubilim çalışması. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2019; (46): 1-25.

43. Chou YC, Kröger T, Pu CY. Underemployment among mothers of children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*. 2017; 31(1): 1-7.
44. Özşenol F, Işıkkhan V, Ünay B, Aydın Hİ, Akın R, Gökçay E. Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*. 2003; 45(2): 156-164.
45. Özmen D, Çetinkaya A. Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *EGEHFD*. 2012;28(3): 35-49.
46. Tuncay, T. ve Erbay, E. Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 2006; 17(1): 53-69.
47. Zengin O, Altındağ Ö. Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 2016; 27(1): 179-190.
48. Dinçer, F., Yaşar C., G. Yirmibeşoğlu,. COVID-19'un ekonomik etkilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2020; 19.COVID-19 Special Issue: 780-792.
49. Akbaş, Ö. Z., & Dursun, C. Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde özel alanına kamusal alanı sığdıran çalışan anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2020; 7(5), 78-94.
50. Ünal, B., & Gülseren, L. COVID-19 pandemisinin görünmeyen yüzü: Aile içi kadına yönelik şiddet. The hidden side of COVID-19 pandemic: Domestic violence) *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2020; 23, 89-94.
51. Parlak, S., Celebi Cakiroglu, O., & Oksuz Gul, F. Gender roles during COVID-19 pandemic: The experiences of Turkish female academics. *Gender, Work & Organization*. *Gender Work Organ*. 2021;28(S2):461-483.
52. Koç E. , Yeniçeri Z. COVID-19 Pandemi Sürecinin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liğine Etkileri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2021; 4(1): 80-102.